

Arbeidsvandring og pendling

AV PER HVAMSTAD

Denne artikkelen er et sammendrag av prøveforelesningen til magistergradseksamen i etnologi. Tittelen den gang var Arbeidsvandring og pendling.

I dette sammendraget legges hovedvekten på arbeidsvandring, men for å vise sammenhengen mellom de emna har jeg også tatt med litt om pendling. På mange måter kan en si at pendling er en videreføring av arbeidsvandringer, men tilpasset det moderne samfunns økonomi og produksjonsforhold.

Arbeidsvandringer har alltid hatt betydning for bygdene i Østerdalen, og musea i distriktet er interessert i å samle flere opplysninger om denne måten å skaffe seg arbeidshjelp på. Vi vil da ikke stoppe med de arbeidsvandringer som var knyttet til primærnæringene, men også samle opplysninger om den moderne arbeidsvandring - pendlingen.

Vi håper derfor at alle som har opplysninger om arbeidsvandringer og pendling tar kontakt med oss.

Hvis vi betrakter moderne statistikk og lytter til samfunnsdebatt, får vi lett inntrykk av at bevegeligheten blant den norske befolkning er stor. Folk er stadig på flyttefot eller reiser mellom bosted og arbeidsplass. Både politikere og planleggere regner med at en slik strøm skal og bør fortsette i en viss grad.

Gjennom ulike historiske kilder kan en også konstatere at det alltid har vært en viss bevegelse i den norske befolkningen, den har ikke holdt seg rolig, men innen perioder beveget seg mye omkring etter visse mønstre. Vi skal imidlertid være forsiktig med å trekke sammenligninger mellom de ulike former for bevegelse, fordi tidsspennet mellom dem er så langt. Men uansett tidsfaktoren, så er det mange felles trekk.

Sentralmaktene har hatt en uklar holdning til de ulike former for folkebevegelse. Særlig var oppmerksomheten rettet mot de

skulle ta seg fast tjeneste, og de innførte strenge straffer for dem som ikke kunne vise til slik fast tjeneste (Skappel, 1923).

Så seint som i 1741 kom det en streng forordning i Akershus Stift (Kongelig Rescripter, 1841) Der blir det uttrykkelig slått fast at på landet må ingen ugifte kvinner eller menn, eller ektefolk som ikke har eget hus, men er inderster, leieboere, la seg leie til dags- eller ukearbeid eller eventuelle tidsrom etter behag, men de skal tjene året omkring for stadig og sedvanlig Løn». Kirkebakken skulle tjene som utlysningssted for ledige stillinger, og ledige personer i et distrikt kunne overføres til et annet distrikt.

Personer som etter dette ikke hadde fått seg fast tjeneste, måtte regne med å sone harde straffer på Kristiania tukthus.

Grunnen til forordningen er ønsket om å sette en stopper for alle problemene som fulgte med de lause og omvandrende arbeiderne. Forordningen berører direkte arbeidsvandrerne, som nettopp hadde sin forutsetning i at de kunne vandre fritt omkring og ta seg arbeid der det var noe å få og når det høvde for arbeider og arbeidsgiver.

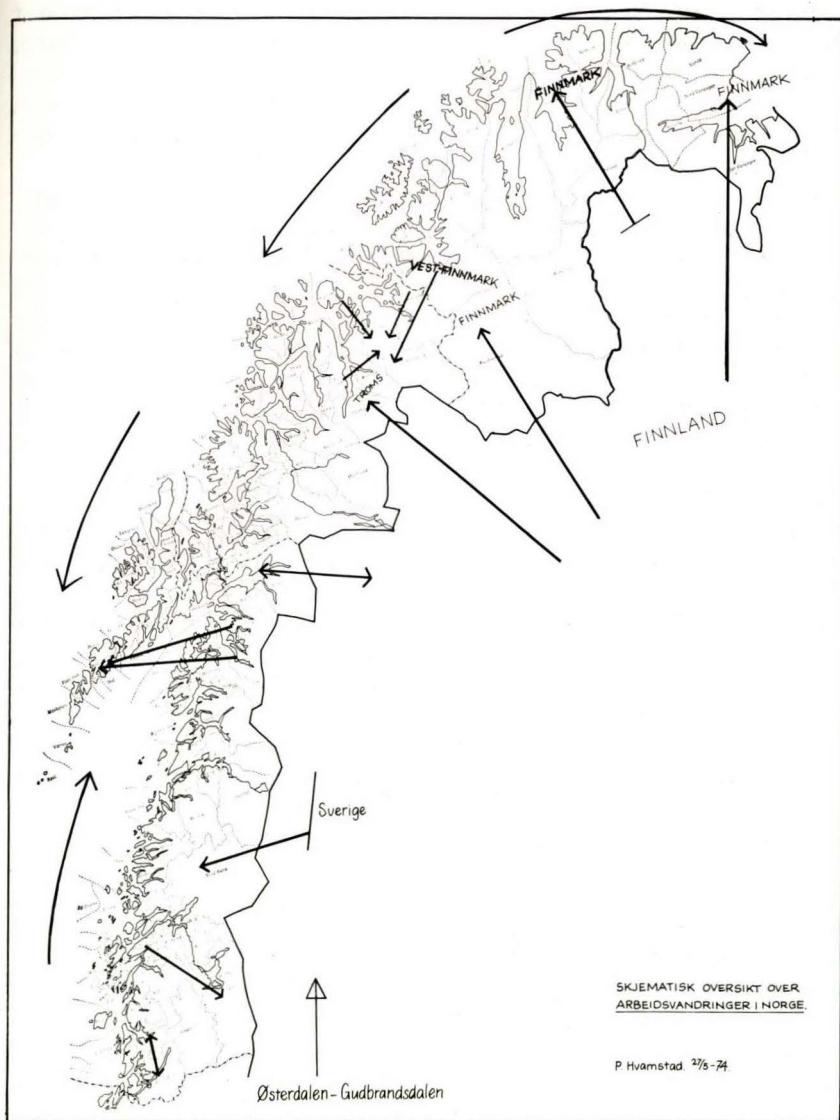
Også blant bøndene hadde det vært litt uvilje mot de omflakkende arbeiderne, det var enkelte klager på at det var vanskelig å få seg faste tjenere.

Men dette ble likevel en av de mange forordningene som ikke hadde noen sjanse til å slå gjennom og bli etterlevd. Der fantes ikke sentralt apparat til å kontrollere gjennomføringa. Det var ikke faste arbeidsplasser nok til alle ettersom folkemengden økte. Heller ikke bøndene var egentlig særlig interessert i forordningen.

Skappel nevner mange eksempler fra den topografiske litteraturen på at bøndene i mange distrikter foretrakk å leie arbeidshjelp bare for sommeren eller i spesielle onner, på den måten slapp de å ha arbeiderne i kosten hele året. Om vinteren kunne arbeiderne så søke til byer, skogsarbeid, verk, bruk o.l.

De lokale forutsetningene for at det sentrale vedtak skulle bli gjennomført var altså ikke tilstede, derfor måtte forordningen i likhet med mange andre forordninger mislykkes. (Svensson, 1969).

Bøndene hadde behov for sesongvis arbeidskraft. Dette er helt naturlig viss vi ser litt nærmere på årssyklusen på en gard. Ingen gardar kan vise til jamn aktivitet hele året. Det er tydelig topp- og botn-perioder, og i topp-periodene er det nødvendig

med mer arbeidshjelp for å klare arbeidet innen den tidsramma som klima- og værforhold setter.

Det er ikke skrevet mye om arbeidsvandring i Norge.

Gabriel Øidne har skrevet om arbeidsvandringene på Sørlandet og da særlig om barnevandringene fra Vest-Agder (Øidne, 1949, 1954).

Fartein Valen-Sendstad omtaler såvidt arbeidsvandrere i boka om norske landbruksredskaper. (Valen-Sendstad, 1964) men går ikke nærmere inn på fenomenet.

Når det gjelder skriftlige arbeider har jeg derfor støttet meg til svenske forfattere. (Berg, 1944, Andren, 1944, Rehnberg, 1953, Rosander, 1967). I Sverige finns det landsomfattende arbeider, men det er også undersøkelser av mer lokal karakter, der en får en inngående beskriving av arbeidsvandringenes betydning for et begrenset område. Etter de opplysninger vi har, ser det ut til at arbeidsvandringene i Sverige har hatt en langt større betydning enn her i landet.

Det er ikke tid til å gå inn på det svenske stoffet, men det var enkelte bygder som merket seg ut med arbeidsvandring, det var Dalarna, Småland og Värmland. Mats Rehnberg har skrevet om arbeidsvandringene fra Småland, disse arbeidsvandringene begrenset seg ikke bare til Sverige, men strakk seg også til Danmark og Tyskland. De arbeidssøkende ble fremmedarbeidere. Danmark/Tyskland hadde behov for arbeidshjelp på de mange store gods. Arbeidsagenter reiste rundt i Sverige og vervet folk. Arbeiderne ble borte en del av året, hensikten var å tjene penger og de sendte ikke reint lite heimatt. Mange kunne drive med slik utenlandsk arbeidsvandring i mange år, og de klarte seg godt økonomisk på disse sesongvise vandringene.

I 1967 kom Göran Rosanders store arbeid om «Herrarbete. Dalfolkets säsongvisa arbetsvandringar i jämförande belysning». Boka er både en landsoversikt og en lokal djubdeundersøkelse i Dalarna. Han har dessuten med stoff om arbeidsvandringene fra de fleste europeiske land og de fleste län i Sverige. Hovedvekta legges likevel på studiet av arbeidsvandringene i Dalarna, som er den delen av Sverige som har hatt mest arbeidsvandring, og hvor det er mulig å se direkte overgang fra sesongvis arbeidsvandring til helårspendling.

Til støtte for den videre gjennomgåing skal jeg sette fram Rosanders definisjon av hva en arbeidsvandrer er for noe. Arbeidsvandring består av arbeidere på sesongvise vandring som byr fram sin arbeidskraft mot betaling. Dette er delvis en definisjon og delvis en begrensning av undersøkelsen, for på

denne måten har Rosander utelatt omvandrende handelsmenn, kunstnere og handverkere. Men han tar ikke endelig standpunkt til om disse skal grupperes som arbeidsvandrere eller ikke. Rosander stiller videre det kravet at de skal være så langt borte fra heimen at de ikke kan overnatte der.

Hvor lang arbeidssesongen skal være kan han ikke si noe endelig om, men han setter tilfeldige grenser fra noen uker til trekvart år.

Endelig avgrenser Rosander arbeidsvandreren/sesongarbeideren mot lausarbeideren som stadig er på vandring og leit etter arbeid. Lausarbeideren er som regel ugift og har ikke som arbeidsvandreren jordbruket som basis for en del av forsørgelsen, sier Rosander. Jeg skal komme litt nærmere tilbake til disse punkta når vi kommer til det konkrete norske stoffet, men leserne skulle allerede nå ha en viss peiling på hva vi kan forstå med arbeidsvandring.

Jeg må si litt mer om kildene til denne artikkelen, det meste av stoffet er tradisjonsstoff.

Mange etnologiske institusjoner i Norden har rettet sin oppmerksomhet også mot arbeidsvandring og emigrasjon generelt. De har sendt ut spørrelister om emnet til sine lokale kontakter og ellers drevet annen form for innsamlingsvirksomhet av tradisjonsmateriale og registrering av skriftlige kilder.

Dessverre har vi ikke her i landet noe nevneverdig aktivitet å vise til. Det finns ingen spørreliste som tar for seg arbeidsvandring, derimot er det sendt ut noen spørrelister som tar for seg beslektede emner.

Dette gjelder særlig den store undersøkelsen Gardssamfunn og grannesamfunn i Noreg som institutt for sammenlignende kulturforskning har hatt gående i mange år. (Amundsen, 1972) I den omfattende spørrelista som er utarbeidet for denne undersøkelsen, finns det også noen spørsmål om tjenestefolka og om en brukte ekstrahjelp på garden i de travleste onnene og til spesielt arbeid og hvor disse folka kom fra. (Institutt for sammenlignende kulturforskning, 1946). Stoffet som er kommet inn forteller mest om vanlige tjenestefolk, men det er også noen opplysninger om arbeidsvandring.

Dessuten har Norsk Etnologisk Gransking ei spørreliste om treskearbeid, der det er spørsmål om det kom folk fra andre bygder og tok på seg treskearbeid.

Det er svarea på disse spørsmåla som danner grunnlaget for

det jeg trekker fram av konkret stoff. Det er altså ikke spurt konkret etter arbeidsvandring, så det er mange viktige spørsmål vi ikke har svar på. Medarbeiderne skiller heller ikke så sterkt mellom tjenere og sesongarbeidere, grensefeltet er særlig problematisk der tjenere blir ansatt for et halvt år om gangen.

Som nevnt er dette spørrelister sendt til medarbeidere som stort sett svarte skriftlig. Somme tider kunne en be informanten om å utfylle et svar, men det var begrensede muligheter til å få utfyllende opplysninger. Når det gjelder Institutt for sammenlignende kulturforskning's undersøkelse har det imidlertid i den seinere tida skjedd en vesentlig endring i arbeidsmåten. Det går ikke lenger med lokale medarbeidere, men en baserer seg på studenter som driver feltarbeid, med større muligheter for å følge opp spørsmål og få med seg lokale varianter. Derfor er det i det siste kommet inn mye innholdsrikt og interessant stoff om arbeidsvandring på Nordmøre, i Sør-Trøndelag og nordover.

Det er altså på mange måter et mangelfullt tradisjonsmateriale jeg har benyttet meg av. Problemet er bare at jeg kjenner ikke noe bedre. Muligens finnes det stoff om arbeidsvandring i Norsk Folkeminnelags arkiv og kanskje i dette lagets bokserie, men i registret for de første 49 bøkene er ikke stikkordet arbeidsvandring nevnt. (Solheim, 1943).

Stoff fra litteraturen er benyttet bare i liten grad, og heller ikke har jeg hatt anledning til å se på materiale de andre nordiske lands etnologiske institusjoner har samlet om arbeidsvandring til og fra Norge.

Karta side viser de viktigste arbeidsvandring i Norge. Til å begynne med er karta best skikket til å forvirre leserne med alle pilene i ulike retninger, men jeg skal kommentere dem litt nærmere etterhvert.

Til tross for sine mangler, skulle karta tydeligvis vise at det har vært atskillige arbeidsvandring her i landet, sjøl om det fantes kongelige bestemmelser. De sentrale krav og pålegg ble ikke hørt.

Karta er ikke kvantitative, vi kan ikke lese ut av dem noe om omfanget og størrelsen på arbeidsvandringene fra dene ene bygda til den andre. Karta bare viser i hvilken retning vandringene gikk og at det er registrert vandring.

De mest dramatiske beretningene om arbeidsvandring har

vi fra Vest-Agder, her var det små barn som hver vår måtte dra ut på lange vandringer for å få seg arbeid og mat sommeren gjennom. Gabriel Øidne skriver om disse vandringene (Øidne, 1954):

«For 50-60 år siden kunne en på Sørlandet som et sikkert vartegn se store barneflokker dra austover med en liten klesbylt i stav over skulderen og - som det også er fortalt - med tårestriper under øynene. Det var barn fra Kvinesdal, Audnedalen og Mandal som var på vei til Virkenes, Landvik, Iveland, Mykland og andre Aust-Agder-bygder, hvor de skulle gjete om sommeren. Veien dit kunne være opptil 10-15 mil. Hele denne lange veien gikk de til fots, trass i at de yngste i flokken ofte ikke var mer enn 9-10 år. Ja, det hendte at til og med 7-åringer var med».

Det var den store fattigdommen i de indre bygdene i Vest-Agder som var årsak til dette barnearbeid og disse barnevandringene. De som kunne måtte dra til bygdene øst for Kristiansand og Austlandet slik at det ble færre munner å mette om sommeren. Men det var ikke bare barn i disse bygdene og ellers på Agder som måtte ut å finne seg arbeid, også vaksne drog ut på arbeidsvandring.

Ellers har vi et sammenhengende fjellområde i Sør-Norge, fra Agder til Trøndelag som kan vise til arbeidsvandring, men ikke i samme omfang som Agder. De fleste som skulle finne seg arbeid vandret utover breibygdene eller til kysten, men det var også arbeidsvandring fra ei dalbygd til en annen.

I flere Telemarksbygder heter det bare at sesongarbeiderne kom ovenfra landet, mens en i Ryfylke hører at de kom fra de indre bygdene i Ryfylke.

Men også til øvre Telemark kom det slåttefolk fra de nedre bygdene i fylket. Til Ringerike og de andre breibygdene i Buskerud, kom det arbeidsfolk fra Hallingdal, Numedal og Telemark. Også i Valdres var det vandring innen dalen, men de fleste drog utover Vestoppland for å få seg arbeid der.

Knut Hermundstad (Hermundstad, ms.) skriver: «I gamal (tid) for Valdreskvinnene - frå gardar og plassar - i flokk og fylgje ut på flatbygdene og tok seg budeiestell. Dei fekk fylgje med lasskøyrarar som kulde til Gjøvik og Odnas. Dei fekk då køyrt tyet sitt og ok sjølve med stykkevis».

Av de store dalbygdene på Østlandet ser det ut til at Gud-

brandsdalen har mest arbeidsvandringar og da spesielt de øverste bygdene. Også innen Gudbrandsdalen finner vi vandringar, men de aller fleste måtte nok dra lenger for å finne seg arbeid. Fra de øverste bygdene som grenser mot Vestlandet var det mange som tok vegen over fjellet til kystbygdene og fikk seg arbeid enten på gardar eller var med på fiske. Gudbrandsdølene ble kalt «folk fra Ovålande» eller opplønningar. Vi finner også «opplønningar» i store delar av Trøndelag, både i kyst- og innlandsbygdene. De gudbrandsdølene vi finner i Trøndelag, er på mange måtar vanskelig å plassere. Det kan sjølsagt være vanlige arbeidsvandrere, som drar heimatt til Gudbrandsdalen når arbeidet er slutt, og kommer att når sesongen begynner neste år. Men det kan også være personer som egentlig er på reise nordover for å slå seg ned der, men som tar seg arbeid underveis. Dessuten kan det være slike som hadde tenkt seg nordover, men som tok seg tjenerjobb o.l. i Trøndelag istedet. Derfor kan innslaget av gudbrandsdøler bli så stort i Trøndelags-bygdene.

Men det var ikke alle som behøvde å dra så langt. Helt til innpå århundreskiftet kom det faste følger med folk fra Gudbrandsdalen som tok seg slåttearbeid i Nord-Østerdalen.

Embret Godtland (Godtland, ms.) skriver:

«Min far fortalte at her på gården var det vanlig å ha slåtte folk fra Gudbrandsdalen til slutten av 1880-årene eller til slåmaskinen kom i bruk. Betalingen var i 60-årene 1 spd. for etter bestefars regnskaper, men flere døler fortalte far, var flinke til i fritiden om kveldene å lage treskjeer, turuer og slever som de fikk ekstra betaling for og som far og bestefar tok med seg til Røros og Grundetmarten og solgte vidare. I 1866 betalte min bestefar en slåttekar John Vivelstad 11 skill. for en tylvt skeer. Var det ekstra flinke karer og jenter betalte min bestefar forskudd eller festepenger til neste år. Mange jenter var flinke til å veve åkleer og fikk da arbeid også om vinteren, og flere vart inngifta på Tynsetgårder. Slåttefolkene fra Gudbrandsdalen likte seg meget bedre i Nord-Østerdal enn i Søndre Østerdalen og Hedmark for i N.Ø. spiste de sammen med husets folk og samme kost. I 70-årene var det også mange døler som tok anleggsarbeid på jernbanen».

De øverste bygdene i Gudbrandsdalen var marginale bygder på mange måtar, de var ofte utsatt for at uår ødela kornavlingene og reduserte de andre avlingene. Dessuten var det i disse

bygdene et stort folketall, og det var ikke mulig å skaffe alle disse arbeid innen dalen.

Men det var ikke bare vaksne som vandret i Nord-Gudbrandsdalen heller, fra Fosen fortelles det at enda til barn i 7-8 års alderen kom vandrende dit helt fra Gudbrandsdalen.

Fra Trøndelag er det i det siste samlet mye nytt stoff om arbeidsvandringer, og sjøl om bare lite av dette er tilgjengelig enda, gir det et godt bilde av forholda.

Det som først og fremst slår en her er at arbeidsstrømmen i stor grad går fra kystbygdene og innover i landet til dalbygdene i Sør-Trøndelag.

Gjennom Sunndalen kom det folk fra mange fjordbygder til den nederste farden i Oppdal, Sliper. Her møttes så bønder og fjordafolket ei bestemt helg «fjordahelga» tidlig på sommeren, og arbeidsavtaler ble sluttet. Det var sjølsagt rikft om de flinkeste folka og det hendte også at avtaler ble gjort fra år til år. Slåttefolket ble så lenge slåtten sto på. Bøndene hadde stort behov for onnehjelp. Dalbygdene i Trøndelag er store dyrebygder, så bøndene måtte sikre mye for. Det var slått heime på garden, men i tillegg slo de på setra og hadde utslåtter flere steder innover fjellet. De nyttet ressursene godt ut, men det krevde stort mannskap, og dette mannskapet kunne altså ikke bygda skaffe. Når arbeidet var slutt drog de fleste heimatt og da høyde det kanskje med fiske der.

Også til de øvre bygdene i Gauldalen kom det folk fra kystbygdene, mange av dem som kom ble festet på Trondhjems-martnan, men det var også mange som kom på egen hand og såg etter arbeid. De passet da ofte på å komme i følge med en som hadde vært i Gauldalen på arbeid året før.

Denne fom for arbeidsvandringer hører vi om i hele Trøndelag, men i de midtre bygdene, er det mer vandring fra dalbygdene Selbu og Tydal til bygdene rundt Trondheim. Men også her gikk strømmen begge veger. Flakne skriver fra Selbu (Flakne, ms.) «Det var helst «småleindingar» - husmenn og «småhakkarakar» - som «tok tenest». Om somrane kom ein heil skroll stjørðalingar og tok onnearbeid i Selbu, Tydal, Røros og Haltdala. På den andre sida for selbyggene gjernast nedpå Strinda på vår- og haustarbeid og slåttonn.

«Dem arbedd nedpå Strinda bode kara og kvinnfælk, karenn helst på slåttonna og førkjenn jamnast om vårn og hausten. Om dem ha fast sammårarbe heme i bygden med låttå, så for dem

enda vår og haust nedpå Strinda og arbeidd på såmå gålå der og. Dem villa'it slepp frå se fast arbe slik. På itt rom vet e tå at gubbin ha visst slåttarbe nedpå Strind, yngst sånn ha arbe i bya og den eldste slå tå heme. Henn va gift. Men så vart det eksis på'n. Da fora kånna tå rommi om somrenn. Grannenn slipa jåen åt'n å sette opp hesjenn, og sjaul gjord'a alt det mer».

«Det var ruskji mykjy arbesfælk og det va fullt opp å foti. Nedpå Strind kom det store hopenn å baue se te, og bøndern der bruka å måsså på arbesfælk frå annure bygdi med å segj: «No må du arbe, kar, elles e det selbyggji å fo ti».

I Nord-Trøndelag prates det fremdeles om «karan med blankskjermhuv». Det var ungdom fra de ytre bygdene i Namdalen som var innover dalen på slåttarbeid helt opptil siste verdenskrig.

Når det gjelder Nord-Norge har vi ikke så mange opplysninger om arbeidsvandring innenlands, men fra de indre bygdene var det vandring ut mot kysten. Det var ofte fattige folk som søkte ut til kysten til de store fiskeriene. Det var folk som ikke sjøl hadde verken redskap eller båtpart, og derfor bare fikk arbeid som leiekar, den dårligste og mest usikre jobben på hele Lofothavet (Bratrein, 1974).

Også på Vestlandet er en del av arbeidsvandringene knyttet til fiske, enten som deltaker eller at en tok seg arbeid heime på garden, mens bonden sjøl var ute på fiske. Folk kom oventil dalbygdene var ikke alltid brukbare til fiske.

For å få hele landet rundt, må vi til slutt nevne at også Østlandets breibygdner var det arbeidsvandring mellom bygdene. Det kom ikke bare folk fra dalbygdene. En form for arbeidsvandring er knyttet til skogbruket. Fra Odalen kom det tidlig tømmerhoggere til skogene rundt Oslo, en situasjon som seinere jo har gått over til anna arbeidsvirksomhet og ført til at Odalsbygdene er bygdner med stor pendling. Til Adalen kom det huggere fra S. Land og småbrukere og bønder fra Hadeland drog dit på tømmerkjøring. Dette er ikke reine arbeidsvandring lenger, for nå bringer de med seg redskaper eller hest. Men faktum er altså at i mange bygdner der skogarbeid var en hovedbeskjeftigelse, innen bygda eller utafor bygda, har vi fått en glidende overgang mellom en form for arbeidsvandring og pendling. Overgangen ble heller ikke så stor, arbeiderne og familiene deres var vant med at familieforsørgeren var borte lenger eller stuttere tid av året.

I Norsk Etnologisk Granskings spørreliste om tresking er det spørsmål om det kom folk fra andre bygder og tresket eller om folk som drog ut av bygda på tresking. Naturlig nok er det også kommet inn en del generelle opplysninger om arbeidsvandring, som supplerer stoffet fra Instituttet for sammenlignende kulturforskning. Enkelte bygder var kjent for å ha folk som var flinke til å svinge sliulen, fra Kvinesdal var det f.eks. mange som drog utover på Lista med «fløielen» på ryggen.

Dette er alt arbeidsvandring som har foregått innen landets grenser, men det er også arbeidsvandring som går på tvers av grensene. Naturlig nok er det svenskene som dominerer når det gjelder arbeidsvandring til Norge. Av tradisjonsmaterialet fra Østlandet får en inntrykk av at svensker kom det til de fleste bygdene. Men de var ikke bare å finne i bygdene langs grensa, også på Vestlandet finner en opplysninger om dem. I Sunnhordland er det et jordstykke - Svenskstykkje - som sikkert har fått navn etter den svenske åkergraveren.

Dessverre veit vi ikke så mye om hvor i Sverige disse arbeidsvandrerne kommer fra, men det er nok først og fremst fra grensetraktene. Lenger inne i landet kunne de dra i andre retninger.

Fra omtrent alle bygder i Østfold fortelles det om svensker som tok seg arbeid som om våren kom med spaden på aksla for å ta seg arbeid som grøftegravere, nybrottsmenn eller annan gardsarbeid, men også på steinindustri og sagbruk. Svenskene kom i store mengder og bidro til at lønningene kunne presses ned. Det var Halden som var formidlingssentret, og da byen utviklet seg til å bli et industrisentrum var det mange svensker som fikk seg fast arbeid der.

Til Hedmarksbygdene kom det «matjordssvensker» fra Värmland og de var kjent for å være nøysomme og flinke. Stort sett stelte de seg sjøl, og fra Drangedal fortelles det at kosten stort sett var «hardstampa graut» og «gråbein sild». Til Telemark og Vestfold kom de helst fra Bohuslän, og de kunne med daglønn tjene omkring 100 kroner om sommeren i 1880-årene.

Til Trøndelag og Nord-Norge kom det også svensker blant annet for å delta i fiske og skaffe seg fersk fisk.

Også lengst nord var det arbeidsvandring inn i landet, fra Finnland. Men som kjent, ble det den reine innvandringa mer omfattende enn arbeidsvandring her. Likevel var det mange sesongarbeidere som kom til Finnmark for å være med på fiske

eller på skogsarbeid i Passvikdalen. I Finnmark kan vi peke på direkte sammenheng mellom arbeidsvandring, innvandring og pendling i seinere tid, det siste i forbindelse med at skoleungdom og andre tar seg tilfeldige jobber i fiskeindustrien.

Dessverre vet vi lite om arbeidsvandrere fra Norge til andre land. Det er rimelig å anta at det var visse vandringar over til Sverige, men at strømmen var størst fra Sverige. Langs grensa var det få arbeidsmuligheter i Sverige. Det samme er tilfelle på grensa til Finland.

Men vi har opplysninger om folk fra Sørlandet som drog til Danmark, og tidlig var det også en eller annen form for arbeidsvandring til Nederland (Holland). Men mest kjent er pendlinga mellom Sørlandet og Amerika. Mange reiste til Amerika bare for å være borte ei stutt tid, en sommer eller noen måneder, for å tjene penger. Etter å ha tjent penger drog de heimatt og var heime ei tid. Men drog så seinere over att, og slik kunne neklete reise att og fram temmelig mange ganger. Denne pendlinga hadde stor betydning for Sørlandet, mange skaffet seg nødvendige kontanter til investering i jordbruk o.a.

Om dette siste skal defineres som arbeidsvandringar, kan være diskutabelt, men jeg vil i alle fall nevne denne typen for reisevirksomhet.

Leserne vil ha merket at jeg i tradisjonseksempla har holdt meg til Rosanders begrensning av hva en arbeidsvandrer er, derfor har jeg holdt utafør folk som drog rundt og tilbød varer til salgs eller reiste på fiske.

Dette var en forvirrende mengde opplysninger om fenomen som vi kan omtale som arbeidsvandringar.

Mens vi idag er vant til vandring, flytting, mer ensidig går i en retning, fra utkant til sentrum, gikk rutene til arbeidsvandrerne i alle retninger og derfor må kartbildet bli så forvirret som her.

Vandringene knytter seg til jordbruk, skogbruk, fiske sammen med anlegg av forskjellig slag. Fra gruvearbeid på Røros til mer moderne anleggsvirksomhet.

Når det gjelder de lokale årsakene til arbeidsvandringene, hvorfolk folk drog ut på arbeid, gir ikke materialet særlig rikholdige opplysninger. Men en kan ved å studere kartet over de aktuelle områder danne seg et bilde.

De områder vi har flest opplysninger fra og der vi må anta at arbeidsvandringene hadde størst betydning, er marginale

områder med få ressursalternativer. Økonomien er svak og jordbruket er ofte utsatt for uår. I tillegg kommer en stor befolkning. En del av innbyggerne blir derfor tvunget ut på leit etter arbeidsmuligheter, noen har bare seg sjøl og sin egen arbeidsstyrke å tilby, mens andre klarer å etablere mer sikkert grunnlag å sikre seg inntekter på. (Kramkarer, driftetrafikk, handverk m.m).

Det er også mange som drar ut på arbeidsvandring fordi det i den aktuelle sesong ikke er noe å gjøre på heimstedet, disse søker til steder med annen sesongvariasjon. For mange er det nødvendig å fylle ledige tid og skaffe seg inntekter hele året, men andre drar fordi de kan tjene litt penger samtidig som det er moro.

Det er imidlertid vanskelig å si noe om hvor nødvendig arbeidsvandringene var, men en kan i alle fall slå fast at enkelte områder er mer avhengig av arbeidsvandring enn andre. Det er også et spørsmål om et tillegg til det lokale næringsgrunnlaget, og i mange tilfeller er det så viktig at bygda ikke kunne ha holdt på stor befolkning uten et slikt tillegg. Dette har Rosander påvist for Dalarna, og noe liknende har A.L. Christensen (Christensen, 1972) påvist når det gjelder Røldal.

På bakgrunn av det foreliggende stoffet har jeg prøvd å gi en rask innføring i arbeidsvandring her i landet, men på grunn av manglende stoff er det ikke mulig å komme med sikre og gode definisjoner og grupperinger av vandringene knyttet til form og funksjon.

Spørsmålet blir derfor om det er mulig å skaffe mer stoff om dette emnet, slik at vi til en viss grad kan komme ajour med de andre nordiske land.

Jeg skulle ha vist at det fremdeles er mulig å skaffe en del tradisjonsmateriale knyttet til arbeidsvandring. I enkelte strøk av landet lever det folk som sjøl har vært med på dette, men det er vel ikke nødvendig å understreke at det er i siste liten. Men litterære kilder og historisk dokument skulle det være mulig å finne fram interessant materiale, men dette vil stille spesielle krav til metoden for det dreier seg jo om et kjempemateriale og fordi arbeidsvandrere, sesongvandrere lett blandes sammen med andre kategorier.

Sentralmaktene ga sine forordninger, en må derfor regne med at de i alle fall til å begynne med må ha gjort litt for å få

satt forordningene ut i effektiv virke, derfor skulle en vente det var materiale om arbeidsvandring i sentralarkiva.

Ellers vil en nok få de beste opplysninger om arbeidsvandring ved å undersøke dette i sammenheng med rekruttering til tjenerstaben, bl.a. fordi det er rimelig og nær overgang mellom arbeidsvandrere og tjenerne.

Ellers kan en regne med å finne mye i private arkiv, i regnskapsbøker og dagbøker.

A. Ropeid har fortalt at han i protokollen til en ungdomsforening i Hønefoss fant et notat om at foreningen hadde arrangert fest for ungdommen fra Hallingdal som kom nedover for å søke seg arbeid. Om dette var sesongarbeidere eller vanlige arbeidssøkende sies det ikke noe om.

Det er først når vi får flere detaljerte opplysninger om arbeidsvandrerne, hvor mange det var av dem, hvor de søkte seg på arbeid, deres kontakt med arbeidsgiveren, men framfor alt er det viktig å få bedre opplysninger om sesongarbeidets betydning i den samlede økonomi, at vi kan komme med definisjoner. Inntil videre er det ingen grunn til at vi ikke kan bruke den svenske definisjonen: Arbeidsvandring består av arbeidere som byr fram sin arbeidskraft mot betaling. Det eneste som fører med seg er derfor enkle arbeidsredskaper, primært er det sin arbeidskraft de byr fram. Sesongen kan også være av forskjellig karakter, fra noen uker til nesten hele året. Dessuten har de fleste basis i jordbruket, men dette er svært varierende, sjøl innen samme bygdelaget.

Det skulle være tydelig at det er en sammenheng mellom arbeidsvandring og det mer moderne fenomen pendling.

Det er flere former for pendling og årsaken kan enkelte sies å være behov for å skaffe seg tilleggsinntekter til en annen beskjeftigelse, eller at en må pendle for i det hele tatt å sikre seg ei inntekt. For å skaffe seg et arbeid må pendleren krysse ei administrativ grense. Hvor langt borte han er fra heimen varierer sjølsagt mye. Noen er dagpendlere, reiser mellom heim og arbeid hver dag, mens andre bare har anledning til å reise heim i helgene. Endelig er det noen som har slikt arbeid eller arbeider så langt fra heimen at de bare kan komme heim med ujevne mellomrom.

Arbeidsvandring til primærnæringene ble etterhvert slutt. Jordbruket ble gradvis mekanisert, samtidig gikk en over til mer moderne dyrkningsmåter. Det ble mer og mer slutt på

slått i skog og på fjellet og behovet for arbeidshjelp sank sterkt. Dessuten ble lønnsnivået i jordbruket utkonkurrert av andre arbeidsplasser, kanskje i første rekke anlegg.

Mange pendlere hadde og har fortsatt et lite bruk. Bruket var imidlertid ikke stort nokk, så en måtte skaffe tilleggsinntekter. Dette kunne skaffes ved å dra som arbeidsvandrør og skaffe seg sesongarbeid i slåttonna. Arbeidet heime på bruket ble kanskje gjort av andre i familien eller det kunne utføres før eventuelt etter arbeidsvandringa.

I samme situasjon har mange pendlere i nyere tid vært. Jordbruket ga for lite inntekter til familien. I bygda var det ikke andre arbeidsmuligheter. Eneste mulighet var å pendle dit det var passende arbeid å få.

Graden av pendling kunne forandre seg. Kanskje var det mulig etterhvert å få arbeid i bygda. Kanskje ble bruket utbygd. Like ofte har det nok skjedd at bruket bare ble bolig og jorda solgt eller leid bort.